

ETYCZNE ASPEKTY STOSOWANIA PRAWA W POMOCY SPOŁECZNEJ – WYBRANE ZAGADNIENIA

Streszczenie

Praca socjalna jest działalnością instytucjonalną i opiera się na określonych zasadach prawnych, ale także na określonych wartościach i normach etycznych. Nie wszystkie sytuacje życiowe, z którymi spotyka się pracownik socjalny dają się uregulować prawnie lub budzą wiele wątpliwości natury etycznej. Na każdym etapie działalności zawodowej pracownika pomocy społecznej może wystąpić konflikt wartości, ponieważ w codziennej praktyce zawodowej najważniejszą rolę odgrywa dobro jednostki.

Każda teoria pracy socjalnej opiera się na dwóch kodeksach: prawnym i etycznym, co ułatwia podejmowanie decyzji pomocowych, ale bardzo często powoduje dylematy etyczne wśród pracowników socjalnych.

Słowa kluczowe: prawo, etyka, wartość, pomoc społeczna, praca socjalna.

Wprowadzenie

Pomoc społeczna w Polsce, jako instytucja polityki społecznej państwa ma na celu wspieranie i wyrównywanie szans życiowych jednostek i rodzin, które znalazły się w sytuacjach kryzysowych, nie mogą zaspokajać istotnych potrzeb życiowych i są bezradne wobec zaistniałej sytuacji. Nie mają możliwości, uprawnień i własnych środków uzyskania pomocy w swoim najbliższym otoczeniu, wśród rodziny, krewnych, przyjaciół, wspólnoty sąsiedzkiej czy parafialnej. Według art. 7 ustawy o pomocy społecznej z 2004 r. (Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r.) do sytuacji trudnych zalicza się: ubóstwo, sieroctwo, bezdomność, bez-

robocie, niepełnosprawność i choroby przewlekłe, przemoc w rodzinie, wielodzietność, uzależnienia, bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzeniu gospodarstwa domowego, opuszczenie zakładu karnego czy placówki opieki całkowitej np. domu dziecka.

Osoby funkcjonujące w trudnych warunkach życiowych często stają się klientami pomocy społecznej, mając nadzieję, że otrzymają profesjonalną pomoc, która sformalizowana jest specjalną umową, czyli kontraktem określającym rodzaj i zakres usług. Ze względu na formę pomoc może być udzielana w naturze lub za pomocą środków pieniężnych, a jej wymiar może dotyczyć pomocy stałej, okresowej lub doraźnej. Skala tej pomocy jest zróżnicowana i regulowana przez prawo. Pomoc okresowa dotyczy najczęściej osób i rodzin, które w danym momencie nie mają dostatecznych środków do zaspokojenia bieżących potrzeb życiowych. Pomoc doraźna, rzeczowa lub pieniężna ma charakter uznaniowy i wynika zarówno z możliwości organizatorów i dawców pomocy, jak i dużego zróżnicowania potrzeb klientów. Zadaniem pomocy społecznej jest przyznawanie i wypłacanie świadczeń, przewidzianych ustawą, praca socjalna, prowadzenie i rozwój podstawowej infrastruktury socjalnej; analiza i ocena zjawisk rodzących zapotrzebowanie na świadczenia, realizacja zadań wynikających z rozeznania potrzeb oraz rozwijanie nowych form pomocy społecznej i samopomocy (Gierszewska 2002, s. 143 i dalsze).

W ramach systemu pomocy społecznej wyróżnia się:

- pomoc w instytucjach opiekuńczych (domy pomocy społecznej, placówki opiekuńczo-wychowawcze)
- pomoc w lokalnym środowisku (świetlice środowiskowe, ośrodki wsparcia dziennego, noclegownie, schroniska, domy samopomocy, ośrodki pomocy społecznej i centra pomocy rodzinie).

Pomoc społeczną w Polsce organizują organy administracji rządowej i samorządowej we współpracy z organizacjami pozarządowymi, kościołami, związkami wyznaniowymi i osobami fizycznymi. W zakres zainteresowań pomocy społecznej wchodzi kwestie społeczne, dotkliwe dla jednostki i całego społeczeństwa związane ze zjawiskiem marginalizacji i wykluczenia społecznego.

Ekskluzja odnosi się do sytuacji, w których ludzie pozbawieni są możliwości pełnego uczestnictwa w życiu gospodarczym, społecznym, kulturalnym, obywatelskim lub gdy ich dochody i dostęp do środków osobistych, rodzinnych czy kulturowych jest niewystarczający i wyłącza ludzi z możliwości korzystania ze standardów życia uznawanych za powszechne i zadowalające (Kantowicz, 2006, s. 14 i dalsze). Osoby takie funkcjonują poza nawiasem praw i przywilejów, zajmują najniższą pozycję społeczną, nie są w stanie w pełni korzystać ze swoich praw z powodu uwarunkowań wewnętrznych (np. choroba, starość) lub zewnętrznych (bezrobocie, ubóstwo) – co powoduje ich izolację (Jaworska, 2013, s. 12). Z praktyki pracy

socjalnej niejednokrotnie wynika, że ustawodawcy nie są w stanie ująć wszystkich możliwych sytuacji życiowych, w jakich nagle mogą znaleźć się ludzie, dlatego nie wszystkie osoby potrzebujące pomocy mogą ją otrzymać, co wynika z przyczyn formalnoprawnych. Jest to jeden z częstych dylematów moralnych pracowników służb socjalnych.

Z punktu widzenia etyki wprowadzenie w życie zasady sprawiedliwości to podstawowa cecha państwa prawa, opartego na poszanowaniu moralnej autonomii jednostki, czyli traktowaniu każdego człowieka, jako wolnej, samodzielnej i godnej osoby – to podstawowy aksjomat moralny wywodzący się z etyki humanistycznej (Stawrowski, <http://www.vop.gov>, 5.03.2017).

Korzystanie z pomocy społecznej postrzegane jest, jako swoiste piętno i kojarzone jest z niezaradnością życiową, patologią, a nawet brakiem własnej wartości człowieka. Jest to problem wstydlivy i często ukrywany, dlatego wiele osób wymagających wsparcia nie zwraca się o pomoc, choć z prawnego punktu widzenia ona im przysługuje. Podstawowym założeniem antropologicznym w pracy socjalnej jest podkreślenie szczególnej wartości każdego człowieka, jego godności, indywidualności i wolności w dążeniu do samorealizacji i podejmowania samodzielnych wyborów i decyzji (Stawrowski <http://www.vop.gov> (5.03.2017)).

Specyfika zawodu pracowników pomocy społecznej wymusza konieczność dokonywania trudnych wyborów i zaangażowania w problemy życiowe danego człowieka. Wykonywanie tego zawodu w sposób oczywisty pociąga za sobą konieczność uznawania i respektowania pewnych wartości.

W opracowaniu skupiono się na dylematach moralnych związanych z pracą socjalną, stosowaniem prawa; przedstawiono specyfikę pracy w kontekście aksjologii pracy socjalnej i odpowiedzialności etycznej wobec jednostek i społeczeństwa. Jest to temat bardzo aktualny z punktu widzenia obecnej sytuacji społeczno-gospodarczej i politycznej, ponieważ dystrybucja środków i usług socjalnych wciąż jest tematem dyskusji, a zapotrzebowanie na pomoc społeczną w polskim społeczeństwie stale wzrasta.

Prawo a etyka w pracy socjalnej

Pomoc społeczna jest częścią realizowanej polityki społecznej państwa i podłożem praktyki społecznej. Struktura władzy, jej relacje z obywatelami w sytuacjach pomocowych, zasady i zakres realizowanej polityki społecznej mają wpływ na praktykę pracy socjalnej (Każmierczak, 2006, s. 8).

Pomoc społeczna ma powiązania interdyscyplinarne, jej związek z polityką wynika z zainteresowania demokratyzacją i poszerzaniem sfery publicznej o jednostki

i grupy, które w wyniku różnych procesów podlegają marginalizacji (Starego, 2013, s. 80–81).

Pomoc społeczna wyodrębniona jest z prawa administracyjnego, jest częścią administracji państwowej i podlega ministrowi Rodziny Pracy i Polityki Społecznej.

Wiele jednostek organizacyjnych pomocy społecznej wchodzi w skład samorządowego aparatu administracyjnego, a pracownicy tych jednostek posiadają status pracownika samorządowego i są funkcjonariuszami publicznymi. Zadania z zakresu pomocy społecznej wykonuje wojewoda i właściwy minister oraz organy samorządu terytorialnego.

Związek pomocy społecznej z prawem administracyjnym uwidacznia się na płaszczyźnie proceduralnej, na podstawie ustaw i uregulowań prawnych, w tym międzynarodowych np. Europejska Karta Społeczna (1961). W Polsce głównymi aktami prawnymi są: Ustawa z dn. 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Kodeks postępowania administracyjnego oraz wiele innych np. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych z 1997 r. (Dz. U. 1997 nr 123 poz. 776), Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy (Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59, tekst jednolity Dz. U. z 2015 r. poz. 2082), Prawo o stowarzyszeniach z 1989 r. i zmianami z 2017 r. (Dz. U. z 2017 poz. 210, Dz. U. 2015.1293 z dnia 2015.09.15), Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z 2014 roku (Dz. U. 2014 poz. 1118), Ustawa o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi z 1982 r. (Dz. U. 1982 poz. 230). Bez znajomości ustaw i procedur pracownicy pomocy społecznej nie mogliby wykonywać swoich obowiązków zawodowych np. przyznawać świadczeń, usług opiekuńczych czy wydawać skierowań do domów pomocy społecznej i innych placówek opiekuńczych. Wydanie każdej decyzji wymaga postępowania administracyjno-prawnego, czyli stosowania czynności procesowych: wezwań, zaświadczeń, protokołów, zbierania dokumentów, zakładania akt (Sierpowska 2014, s. 91–95).

Od pracowników socjalnych oczekuje się skutecznego posługiwania się przepisami prawa, wszechstronnych umiejętności informacyjnych i doradczych, szybkości działania w sytuacjach kryzysowych, w których znaleźli się ich klienci. Niektóre rozwiązania trudno pogodzić z zasadami pomocniczości i sprawiedliwości społecznej np. w przypadku, gdy osoba potrzebująca znajduje się poza miejscem stałego przebywania, w gminie, która nie jest związana ze świadczeniobiorcą i nie chce ponosić kosztów udzielonego wsparcia, a pracownicy socjalni nie mają bezpośredniej styczności z osobą potrzebującą. To tylko niektóre dylematy prawno-organizacyjne i etyczne pracowników służb socjalnych.

W obowiązującej ustawie praca socjalna została zdefiniowana, jako działalność zawodowa mająca na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie poprzez pełnienie od-

powiednich ról społecznych oraz tworzenia warunków sprzyjających temu celowi (Ustawa o pomocy społecznej, 2004).

Ustawa określa dwa zasadnicze kryteria, które muszą być spełnione łącznie, aby otrzymać pomoc: istnienie dysfunkcji społecznej (np. ubóstwo, bezrobocie, bezdomność) oraz wysokości dochodu na rodzinę, w przeliczeniu na członka rodziny lub osobę samotną. Jednak ustawa nie ogranicza świadczeń wyłącznie do wymienionych kategorii, lecz stwierdza, że w sytuacjach kryzysowych pomoc jest szczególnie uzasadniona.

Jedną z dziedzin polityki społecznej jest polityka rodzinna (lub prorodzinna) czyli całokształt norm prawnych, działań i środków uruchamianych przez państwo w celu stworzenia odpowiednich warunków życia dla rodziny. Może być ona adresowana do wszystkich rodzin z dziećmi lub do wybranych kategorii – wtedy ma charakter selektywny. Najnowszą formą pomocy dla rodzin wielodzietnych jest Program „Rodzina 500 plus” wprowadzony w 2016 roku – jest to systemowe wsparcie polskich rodzin, niezależnie od dochodu, które otrzymują comiesięcznie 500 zł na drugie i kolejne dzieci, a w przypadku, gdy dochód jest niższy niż 800 zł netto na osobę, świadczenie otrzymuje również pierwsze dziecko (http://www.mriips.gov.pl/aktualnosc/wszystkie/rodzina_500_plus (15.03.2017)).

Akty prawne w Polsce dotyczące pomocy społecznej, w tym pracy socjalnej, można podzielić na kilka grup: podstawowe prawa socjalne, ochrona socjalna, przeciwdziałanie dyskryminacji, tworzenie miejsc pracy i polityka zatrudnienia, integracja osób z niepełnosprawnością, opieka nad ludźmi w podeszłym wieku, ochrona praw pracowniczych, równouprawnienie płci, zdrowie, higiena i bezpieczeństwo, walka z ubóstwem (Czarnecki, 2013, s. 231–237).

Jest to bardzo szeroki wachlarz aktów prawnych, których znajomością muszą wykazać się pracownicy socjalni, aby ich działanie było zgodne z prawem, a jednocześnie z wartościami i modelem pracy socjalnej.

Rozpatrując wartości pracy socjalnej w kontekście uznawanych norm społecznych, akcentuje się nie tylko godność, szacunek i prawo jednostki do samostanowienia, ale także fakt, że osoba jest przedmiotem troski społeczeństwa i występuje tu oczywista współzależność. Jednostki ponoszą współodpowiedzialność za siebie, choć potrzeby ludzkie są jednakowe u wszystkich to jednocześnie każda ma potrzeby indywidualne, specyficzne. Praca socjalna to proces złożony, dynamiczny, ulegający przeobrażeniom zarówno w kontekście etycznym, czasowym i przestrzennym.

W aspekcie aksjologicznym najważniejszą wartością w pracy socjalnej jest człowiek i jego prawo do udziału w życiu społecznym, gospodarczym, kulturalnym i politycznym.

Pracownik socjalny w swojej pracy powinien kierować się takimi wartościami jak: równość, podmiotowość, tolerancja, zrozumienie, życzliwość, bezstronność,

sprawiedliwość, odpowiedzialność za drugiego człowieka i poszanowanie jego godności (Kantowicz 2001, s. 23). Kwestia wartości jest tematem wielu rozwiązań w praktyce pracy socjalnej, polegającej na profesjonalnej pomocy i realizowaniu programów wsparcia dla jednostek i grup. Pracownicy socjalni opierają się na prawie i aksjologii pracy socjalnej – na etyce zawodowej, którą określa Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników socjalnych – PTPS (Kamiński, 2003, s. 127).

Etycy często dzielą wartości na:

- wartości witalne, w tym ekonomiczne czy techniczne,
- wartości kulturowe – tzw. poznawcze, estetyczne,
- wartości moralne np. wierność, szlachetność (Stróżewski, 1982, s. 27).

Inny podział dotyczy wartości autotelicznych i instrumentalnych. Pojęcie autoteliczności odnosi się do tych treści ludzkiego życia, które nie stanowią środka do zdobycia czegoś innego, ale są podstawowym celem działania. Są to wartości samostanne, stanowiące cel sam w sobie, zaś wartości instrumentalne to coś, co jedynie prowadzi do pewnych pożądaných stanów i umożliwia skuteczną realizację innych wartości (Solak, 2004, s. 10).

Z wartościami wiąże się zjawisko konfliktu moralnego, czyli sytuacji, w których określone wartości wykluczają się wzajemnie, wskutek czego urzeczywistnienie jednej wartości nie może się dokonać inaczej niż poprzez poświęcenie innej wartości.

Kodeks etyczny PTPS jest zespołem zasad i norm określających jak z moralnego punktu widzenia powinni postępować przedstawiciele tego zawodu. Wywodzi się z podstawowych wartości funkcjonujących w danym społeczeństwie oraz z tych, które są specyficzne dla określonego typu działalności zawodowej i tradycji.

Ponieważ podstawowe zasady pracy socjalnej zależą od koncepcji pomocy społecznej w danym społeczeństwie, dlatego wartości stanowiące normy kodeksu etycznego nawiązują do konkretnych celów pomocy społecznej. Podstawowe zasady relacji między pracownikiem socjalnym a klientem dotyczą przede wszystkim prawa do autonomii, godności i podmiotowości. Okazywanie szacunku i tolerancji, prawo współdecydowania o zakresie i formach pomocy to podstawowe zasady moralne, którymi musi kierować się pracownik socjalny.

Dylematy etyczne pracowników socjalnych związane ze stosowaniem prawa

Specyfika zawodu pracownika socjalnego polega na kontaktach z ludźmi znajdującymi się w trudnych, a czasem traumatycznych sytuacjach życiowych, którzy są zagrożeni marginalizacją społeczną. Praca ta wymaga ciągłego podejmowania decyzji o losie drugiego człowieka i dokonywania wyboru o charakterze moralnym,

co powoduje dylematy etyczne. Konieczność wyboru między różnymi działaniami lub wartościami, gdzie występują argumenty za i przeciw, a wybór jednej wartości pociąga za sobą rezygnację z innej, powoduje dyskomfort psychiczny, świadomość ryzyka i niepewności (Łuczyńska, 2010, s. 115).

Jeden z dylematów etycznych pracowników socjalnych dotyczy prawa człowieka do samostanowienia, a obowiązku udzielenia pomocy socjalnej w sytuacji kryzysowej. Z przepisów prawa określającego status prawny obywateli wynika zakaz zmuszania do działań i zachowań, których prawo nie nakazuje. Czy należy udzielać pomocy osobom, którym zagraża np. wyniszczenie organizmu bez ich wyraźnej zgody, nawet wbrew ich woli w imię ochrony ich godności.

Konstytucja zapewnia każdemu człowiekowi prawo decydowania o swoim życiu osobistym oraz autonomii informacyjnej wyrażającej się w ochronie danych osobowych i prawa do prywatności. W przypadku działań interwencyjno-opiekuńczych należy rozważyć czy nie doszło do naruszenia praw i wolności, czy te ograniczenia są konieczne dla bezpieczeństwa publicznego, środowiska, zdrowia, moralności albo wolności i praw innych osób. Należy również rozpatrywać konkretne działanie z punktu widzenia zasady proporcjonalności, czyli porównanie wartości dobra chronicznego oraz poświęcanego – czy za ograniczeniami przemawia inna norma, zasada lub wolność konstytucyjna oraz czy stopień tego ograniczenia pozostaje proporcjonalny do rangi interesu (Kulesza, 3/2013, s. 8–14).

Jakie są granice prawa do samostanowienia człowieka będącego w sytuacjach kryzysowych, zagrażających jego egzystencji? Przyjmuje się, że granice te wyznacza konflikt z innymi wartościami przede wszystkim prawo do samostanowienia innych osób i prawo do chronienia swojego zdrowia i życia.

Są jednak sytuacje, w których prawo przewiduje działanie bez zgody osoby potrzebującej pomocy. Pomoc osobom chorym psychicznie, uzależnionym od alkoholu i narkotyków lub dotkniętym przemocą rodzinną, które nie chcą ujawniać, że są dręczone. Przymusowe leczenie osób psychicznie chorych jest uzasadnione, bo choroba zagraża życiu i zdrowiu osoby i nie jest ona w stanie zaspokajać swoich podstawowych potrzeb życiowych. W przypadku osób uzależnionych przymusowe leczenie może dotyczyć tylko osób nieletnich, jednak ustawodawca przewiduje leczenie przymusowe w przypadku, gdy skutki nadużywania alkoholu zagrażają rodzinie, powodują demoralizację nieletnich, czy naruszają porządek i spokój publiczny (Kowalczyk, 3/2013, s. 65–70). Punktem odniesienia są tu prawa innych osób, w tym przypadku prawo pomaga pracownikom socjalnym rozstrzygać niektóre kwestie.

Dylematy etyczne w pracy socjalnej odnoszą się przede wszystkim do pytania: jak pomagać skutecznie, a pytaniu towarzyszy niepewność, co do słuszności podejmowanych decyzji i dokonywania wyborów pomiędzy działaniem legalnym a skutecznym. W pracy socjalnej nie zawsze można powiedzieć, jakie będą konsekwencje

podjętych działań, czy proponowane rozwiązania były najlepsze i adekwatne do sytuacji, czy udzielać pomocy pomimo tego, że odbiorca nie spełnia określonych kryteriów prawno-formalnych lub je spełnia, ale pomoc jest nieuzasadniona etycznie. W niektórych sytuacjach sztywne opieranie się na samych przepisach prowadzić może do nieskutecznej pomocy, co powoduje dyskomfort psychiczny i podważanie kompetencji zawodowych pracownika socjalnego.

Dla wielu pracowników poinformowanie klienta o zakończeniu inwestycji socjalnej i zrealizowaniu kontraktu może stanowić pewną trudność, ponieważ pozostaje obawa o dalsze losy podopiecznego i brak pewności, że inwestycja była skuteczna. Często podopieczni reagują w sposób agresywny i wrogi, ponieważ uzależnili się od pomocy socjalnej (Kamiński 3/2013, s. 78–88).

Innym problemem dla pracownika socjalnego jest zagadnienie prawdomówności w stosunkach z podopiecznymi, na ile mogą oni szczerze podzielić się informacjami na temat klienta, zebranymi z różnych źródeł.

Bycie pracownikiem socjalnym nakłada na niego obowiązek wywiązania się z zadań określonych przez pracodawcę i instytucję, w której pracuje, a z drugiej strony jest on powiernikiem podopiecznego i reprezentuje jego interesy. Powodować to może konflikt lojalności np. w przypadku występowania w roli świadka podczas procesu przeciwko własnemu klientowi. Czasem pracownik socjalny może nie akceptować odmiennego stylu życia, nietradycyjnych form życia rodzinnego czy systemu wartości, ale jest zobligowany do pomocy, wtedy sytuacje takie rodzą wiele dylematów etycznych.

Formy udzielanej pomocy regulują odpowiednie przepisy, zdarza się jednak, że klient domaga się innej formy wsparcia, niż ta, którą otrzymuje. Najczęściej chodzi mu o pomoc finansową, która w przypadku rodzin z problemem alkoholowym nie gwarantuje poprawy sytuacji rodzinnej.

Pracownicy socjalni są funkcjonariuszami państwowymi, a ich praca jest realizacją polityki społecznej państwa, która uwarunkowana jest ideologicznie (Szmagalski, 1994, s. 36). Programy pomocowe państwa, z punktu widzenia pracownika socjalnego, mogą nie spełnić swojej roli czy budzić wątpliwości dotyczące sprawiedliwego podziału dostępnych środków pomiędzy wszystkich potrzebujących. Dotyczy to zarówno środków materialnych, gdzie pracownikowi przychodzą z pomocą odpowiednie przepisy prawne, jak i środków niewymiernych np. czasu, jaki pracownik może poświęcić każdemu klientowi. Jeśli na jednego pracownika przypada zbyt wielu podopiecznych, wówczas staje on przed koniecznością wyboru, któremu przyjąć z pomocą i ile czasu mu poświęcić (Czarnecki, 4/2013, s. 17). Są oni zobowiązani do zgłaszania swoim przełożonym informacji na temat klientów, którzy marnotrawią środki z pomocy społecznej i wykorzystują je w nieuczciwy sposób. Niektórzy etycy uznają, że łamią oni zasadę poufności, inni podkreślają,

że traktowanie tej zasady na równi z tajemnicą adwokacką jest nadużyciem i nie powinno mieć miejsca (Rachwał, 3/2013, s. 86).

Wiele sytuacji konfliktowych powstaje w pracy z tzw. trudnym klientem, dotyczy to przede wszystkim braku współpracy z klientem, a nawet jego opór wobec proponowanych rozwiązań. Brak motywacji, uchylenie się od wyznaczonych zadań, okłamywanie, zachowania agresywne wobec pracownika socjalnego, znacznie utrudniają pracę. Jego zachowania mogą być wzmacniane negatywnie, w postaci kary za niewłaściwe zachowanie lub pozytywnie, czyli nagroda za zachowania poprawne. Jest to podejście zorientowane na modyfikację zachowań oparte na trzech podstawowych teoriach uczenia się: sprawczego, opartego na teorii wzmacniania, reaktywnego i naśladowczego czyli modelowania. Podstawowym sposobem postępowania, w tym podejściu jest wzmacnianie (Kowalczyk, 3/2013, s. 37–40). Czy można karać osoby (np. odebrać świadczenie), które są bierne, postępują wbrew zaleceniom, nie realizują kontraktu, a domagają się pomocy – to pytanie często towarzyszy pracownikom socjalnym.

Podsumowanie

Działania zawodowe pracowników pomocy społecznej oparte są na licznych przepisach prawnych oraz uregulowaniach, a także na kodeksie etycznym, który zawiera podstawowe normy moralne o charakterze ogólnym, które są powszechnie akceptowane i normy etyki zawodowej dostosowane do specyfiki zawodu. Z punktu widzenia etyki, wartości obejmują normy, standardy zachowań oraz zasady, którymi winni kierować się pracownicy socjalni. Z wartościami wiąże się zjawisko konfliktu aksjologicznego, czyli sytuacja, w której określone wartości wykluczają się wzajemnie. Pracownik socjalny stykając się z różnorodnymi, często dramatycznymi sytuacjami życiowymi swoich klientów musi przestrzegać prawa, a jednocześnie kierować się zasadami moralnymi wynikającymi z etyki humanistycznej. Sytuacje społeczne, w których znajdują się podopieczni są często skomplikowane, uwarunkowane wieloma czynnikami psychospołecznymi, dlatego nie zawsze można przewidzieć trafność i efekty udzielanej pomocy socjalnej. Pojawianie się dylematów etycznych wśród pracowników socjalnych spowodowane jest niepewnością, co do słuszności podejmowanych decyzji, konfliktem wartości, w którym konieczność dokonania wyboru postępowania wymaga poświęcenia jednej wartości na rzecz innej, stopniem ingerencji w autonomię jednostki, motywacją do działania czy zachowaniem równowagi pomiędzy dobrem jednostki a rodziny osób najbliższych i społeczeństwa.

Podsumowując można stwierdzić, że stosowanie prawa w pomocy społecznej może powodować wśród pracowników socjalnych dylematy etyczne dotyczące takich kwestii jak:

- Prawo do samostanowienia podopiecznego, zwłaszcza w sytuacjach, gdy styl życia i postępowanie jednostki nie jest akceptowane przez rodzinę i społeczność lokalną, a jego system wartości znacznie odbiega od powszechnie przyjętego. Pracownik socjalny reprezentując klienta powinien dbać o jego dobro, nie podejmować działań wobec jego woli, a jednocześnie musi spełnić oczekiwania społeczności lokalnej i realizować zadania na rzecz środowiska społecznego, w którym funkcjonuje podopieczny. Szczególnie dotyczy to przemocy domowej gdy maltretowana kobieta nie wyraża zgody na wszczęcie procedury „Niebieska Karta” i odmawia składania zeznań, choć sytuacja zagraża zdrowiu i życiu domowników np. dzieci, a sąsiedzi oczekują szybkiej interwencji. Praca z osobami doświadczającymi przemocy to jedno z najtrudniejszych zadań służb społecznych, powodujące poczucie bezsilności i niskiej skuteczności.
- Planowanie i wdrażanie programów społecznych dotyczących dystrybucji dóbr i usług, które są ograniczone czynnikami finansowymi. Dotyczy to podziału zasobów, aby trafiały do najbardziej potrzebujących i były zużyte zgodnie z przeznaczeniem. Zdarza się, że klient spełnia kryteria prawne, lecz jest negatywnie oceniany przez otoczenie i pracownika socjalnego.
- Bezpośrednia obsługa jednostek i rodzin opiera się na wzajemnej prawdomówności i wiąże się z ingerencją w życie osobiste, co może być sprzeczne z zasadą poszanowania prywatności, poufności i godności, a zachowania paternalistyczne pracownika socjalnego są niezgodne z kodeksem etycznym.
- Zobowiązania pracownika socjalnego i wymogi organizacyjnej skuteczności i korzyści, a ochrona interesów klienta nie zawsze się pokrywają.
- Pracownik socjalny wchodząc w relacje powiernicze i terapeutyczne jest jednocześnie wykonawcą postanowień sądu czy organów administracji publicznej i kontrolerem – jest to sprzeczny aspekt pracy socjalnej mogący prowadzić do konfliktu interesów. Konflikt między prawem, przepisami, szybkością i skutecznością działania nie zawsze są zgodne z etyką i sumieniem pracownika socjalnego.
- Nie wszystkie rodziny czy osoby potrzebujące faktycznej pomocy, zwracają się do instytucji społecznych, choć żyją na granicy ubóstwa, wstydzą się, choć środowisko lokalne sygnalizuje ich trudną sytuację.

W przeciwieństwie do nich są osoby trwale uzależnione od pomocy społecznej, o postawach roszczeniowych, a nawet agresywne w kontaktach z pracownikami pomocy. Zdarza się, że pomoc otrzymują osoby spełniające kryteria prawne, które nie wykazują chęci podjęcia pracy, są leniwe i mało aktywne. W jaki sposób sprawiedliwie dzielić zasiłki i usługi, aby trafiały do najbardziej potrzebujących to dylemat często towarzyszący pracownikom socjalnym.

Decyzje podejmowane przez pracownika socjalnego zawsze mają charakter etyczny, bo dotyczą człowieka – pomaganie odpowiedzialne to pomaganie etyczne.

Stosowanie się do norm prawa oraz standardów pracy socjalnej nie zawsze pomaga w rozstrzygnięciu wszelakich dylematów dlatego aksjologia w polityce społecznej i pracy socjalnej stanowi trzon tej działalności.

Bibliografia

1. Czarnecki P.S., *Etyka w pracy socjalnej*, „Praca Socjalna” 2013/4, Warszawa 2013.
2. Dz. U. z 2013 r. poz. 182, z późn. zm.
3. Dz. U. z 2013 r. poz. 267.
4. Gierszewska R., *Pomoc społeczna*, [w:] *Leksykon polityki społecznej*, Instytut Polityki Społecznej UW, Warszawa 2002, s. 143 i dalsze.
5. Jaworska A., *Wykluczenie społeczne i marginalizacja – konceptualizacja zagadnień*, [w:] *Obszary wykluczenia społecznego – sfera biologiczna i środowiskowa*, red. D. Panel, A. Jaworska, Wydawnictwo Adam Marszałek – Instytut Pedagogiki i Pracy Socjalnej Akademii Pomorskiej, Toruń – Słupsk 2013.
6. Kamiński T., *Etyka pracownika socjalnego. Vademecum Kadr Socjalnych*, Centrum Szkoleniowo-Wydawnicze AV, Częstochowa 2003.
7. Kantowicz E., *Elementy teorii i praktyki pracy socjalnej*, Wydaw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2001.
8. Kantowicz E., *Społeczne włączenie i integracja – wyzwaniem dla pedagogów i pracowników socjalnych*, [w:] *Wykluczenie i marginalizacja społeczna: wokół problemów diagnostycznych i reintegracji psychospołecznej*, K. Białobrzeska, S. Kawula, red., Akapit, Toruń 2006.
9. Kaźmierczak T., *Praca socjalna. Między upośledzeniem społecznym a obywatelnością*, Biblioteka Pracownika Socjalnego, Katowice 2006.
10. *Kodeks Etyczny Polskiego Towarzystwa Pracowników Socjalnych*, [w:] *Etyka pracownika socjalnego*, red. T. Kamiński, Centrum Szkoleniowo-Wydawnicze AV, Częstochowa 2003.
11. Kowalczyk B., *Dylematy współpracy z trudnym klientem – propozycje rozwiązań*, „Praca Socjalna” 2013/3, Warszawa 2013.
12. Kowalczyk J., *Wartości w pracy socjalnej, a granice prawa do samostanowienia*, „Praca Socjalna” 2013/3, Warszawa 2013.
13. Kulesza E., *Prawo człowieka do samostanowienia a obowiązki udzielania pomocy przez instytucje pomocy społecznej*, „Praca Socjalna” 2013/3, Warszawa 2013.
14. Łuczyńska M., *O odpowiedzialności etycznej pracownika socjalnego*, [w:] *O etyce służb społecznych*, red. W. Kaczyńska, Uniwersytet Warszawski – Instytut Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji, Warszawa 2010.
15. *Program Rodzina 500 plus jako element systemu wspierania rodzin i dzieciności*, CBOS. Komunikat z badań Nr 25, 2016, ISSN 2353-5822 Warszawa

- wa 2016 http://www.mrips.gov.pl/aktualnosci_wszystkie/rodzina_500_plus (15.03.2017).
16. Rachwał A., „*Być w zgodzie ze sobą*” – odpowiedzialność pracownika socjalnego, a prawo do samostanowienia klienta, „Praca Socjalna” 2013/3, Warszawa 2013.
 17. Rada Europy – Europejska Karta Społeczna, Biuletyn Informacji Publicznej. Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej <https://www.mpips.gov.pl/spoleczne-prawa-czlowieka/rada-europy-europejska-karta-spoleczna> (15.03.2017).
 18. Sierpowska I., *Procedura administracyjna w systemie pomocy społecznej*, „Praca Socjalna” 2014/5, Warszawa 2014.
 19. Solak A., *Wychowanie chrześcijańskie i praca ludzka: studium współzależności*, Wydaw. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2004.
 20. Starego K., *Wymiar polityczności pracy socjalnej*, [w:] *Praca socjalna jako edukacja ku zmianie: od edukacji do polityki*, red. M. Mendel, B. Skrzypczak, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013.
 21. Stawrowski Z., *Aksjologiczne podstawy konstytucji*, Komisja ds. aksjologii i Konstytucji. Rzecznik Praw Obywatelskich 2006, <http://www.vop.gov> (5.03.2017).
 22. Stróżewski W., *Istnienie i wartość*, Znak, Kraków 1982.
 23. Szmagałski J., *Teoria pracy socjalnej a ideologia i polityka społeczna: przykład amerykański*, Wyd. UW, Warszawa 1994.
 24. Ustawa o pomocy społecznej art. 6 ust. 12.
 25. Ustawa o pomocy społecznej z dn. 12 marca 2004 r. Dziennik Ustaw 2004 nr 64 poz. 593.

Ethical aspects of the application of law in social assistance – selected issues

Abstract

Social work is an institutional activity that is based on specific legal principles, certain values and ethical standards. Not all life situations encountered by a social worker can be regulated legally or raise ethical concerns. At every stage of the social worker's professional activity, there may be a conflict of values because in everyday professional practice the most important role is played by the good of the individual.

Social work theory is based on two codes: legal and ethical, which facilitates decision-making but often causes ethical dilemmas among social workers.

Keywords: law, ethics, value, social assistance, social work